

A HOBBIT KELETKEZÉSE

ÍRTA: KASZAB ZSUZSANNA (MELIAN)

Az alábbi cikk az elmúlt évek folyamán kisebb változtatásokkal több helyen (Tolkien Születésnap, Tolkien Szabadegyetem) elhangzott előadás írásos formája, s John Ronald Reuel Tolkien A hobbit című regényének létrejöttéről: a megírás, a megjelenés, a kiadás körülményeiről szól.

A hobbit – angolul *The Hobbit*, a Szobotka Tibor által készített első magyar fordításban *A babó* – Tolkien elsőként kiadott regénye. Általában az ifjúsági irodalom, azon belül a meseregények közé szokták sorolni.

1922 táján Tolkien egy versciklust kezdett mesélni a gyerekeinek, amit később le is írt *A Bimble-öböl meséi és dalai* címmel. Ennek második versében (*A sárkány látogatóban*) megjelenik nemcsak egy, az öblöt feldúló sárkány, de egy vele szembeszálló Mrs. Biggins nevű alak is. A harmadik vers címszereplője Glip, egy különös, sikamlós, barlangi teremtmény, a sötétben világitó szemekkel – ő volt Gollam alakjának előhírnöke. A körülbelül két évvel később leírt története egyike Az *Orgog* című befejezetlen mese egy fantasztikus tájakon utazó, különös teremtményről.

A *hobbit* történetét Tolkien eredetileg csak a maga mulatságára, illetve a gyerekei szórakoztatására kezdte írni.

Az írás keletkezésének pontos datálása több ok miatt is nehéz, például mert Tolkien nem dátumozta meg a korai formáit hordozó nyers szövegváltozatokat, de visszaemlékezéseinek ellentmondásossága miatt is. Egyes visszaemlékezései szerint az első mondat leírásához vezető ihletet 1930-ban vagy 1931-ben kaphatta. Humphrey Carpenternek az író naplóján és levelein alapuló életrajzában így olvashatók Tolkien szavai: „Ott (jobbra mutat) állt egy óriási halom vizsgadolgozat. Emlékszem, ahogy felemeltem egy lapot, és észrevettem, hogy az egyik oldalát üresen hagyták. Ha a diákok tudnák, mennyire hálás a dolgozatjavító tanár az ilyen üres fél oldalakért! Így hát ráfirkantottam, magam sem tudom, miért: »Volt egyszer egy földbe vájtt lyuk, abban élt egy hobbit«. A nevek mindig mozgásba lendítik a fantáziámat. El is gondolkodtam rajta, hogy milyen népek is lehetnek a hobbitok. Hát így kezdődött.”

Szintén Tolkien nyilatkozta azt is, hogy *A hobbit* „korábban megemésztett” eposzokból, mitológiából és tündérmesékből származott. Egyik lehetséges irodalmi előzménye az Edward A. Wyke-Smith által írt *A snergek csodálatos országa* c. meseregény (*The marvellous land of Snergs*), ami 1927-ben jelent meg. A könyvet Tolkien nemcsak ismerte, de igen nagyra tartotta mint az angol tündérmese-irodalom kiválóságát. Zsákos Bilbó alakjában önmagát írta le, s a saját kalandvágát a regény történetében: „valójában hobbit vagyok, ha testméretemtől eltekintünk. Szeretem a kerteket, fákat és a gépesítetlen szántóföldeket; pipázom és kedvelem az egyszerű,

nem mélyfagyasztott ételeket – a francia konyhát viszont utálok – szeretek, sőt merek díszes mellényt hordani ebben a mi szürke korunkban. Szeretem a (mezőn szedett) gombát; van érzékem az egyszerű humorhoz; későn fekszem és (ha módom van rá) későn kelek; nem sokat utazom.”

A „*Bag End*”, azaz Zsákvég nevet pedig eredetileg Tolkien nagynénjének farmja viselte, mivel egy utca végében volt.

Napjainkban a wisconsini Milwaukee-ban található Marquette University könyvtári archívuma őrzi „*A hobbit*”-kézirat lapjait. Ezek alapján a szöveg a következőképpen alakult ki:

I. fázis

A stádium (a *History of Hobbit* terminológiája szerint: „*The Pryftan Fragment*”, vagyis Pryftan-töredék): Az 1. fejezet hatoldalas kézírata (a nyitóoldalal hiányoznak). Ez a legkorábbi fennmaradt kézirat, amelyben a sárkány neve Pryftan, a törpök vezéréé Gandalf, a varázslóé pedig Bladorthin. Ez a Bladorthin a korai változatokban „*aprócska öregember volt, nagy, hegyes kék kalapban*”.

Ennek az anyagnak a további részei sajnos szétszóródtak egyéb papírjai között; de Tolkiennak mindig is nehézségei voltak a dolgok rendben tartásával és a pakolással.

A legfigyelemreméltóbb dolog a töredékes kézirattal kapcsolatban, és amiben a leginkább különbözik a megjelentetett szövegtől, az a valóságos világból vett földrajzi nevek: a kézirat e változatában Kína, a Góbi sivatag, sőt még a Shetland-szigetek neve is megjelent. Az, hogy Bilbó világa, *A szilmarilok* világa és a mi világunk egy és ugyanaz (jóllehet, a történet más pontjain), Tolkien több határozott nyilatkozatában olvasható, például a 165. levélben: „*Közép-földe (Middle-Earth) csupán az óangol Middengeard-ból származtatható középpangol 'middel-erde' (vagy erthe) elnevezés mai formája: az emberek „tengerek között” benépesült területeinek neve.*”

B stádium („*The Bladorthin Typescript*”, vagyis Bladorthin-kézirat): Egy kézzel és géppel vegyesen írt kézirat. A sárkány eredeti gépelt neve (az 1. fejezetben) Pryftan, de ez kézzel át van javítva Smaugra. A kézzel írt folytatásban a törpök vezére továbbra is Gandalf, a mágus pedig Bladorthin. Beorn neve ebben a változatban végig Medwed, és a Magányos Hegy hátsó bejáratának kulcsát nem a mágus adja oda: Durin Kapuját egy, a trollok kincstárában lelt kulccsal nyitják ki.

Bizonyos pontoknál fennakadás észlelhető, melyeket papír- vagy tintaváltás is bizonyít, esetleg a kézírás apró változása, amit talán másik toll használata okozott. Az utolsó harmincöt oldalon a törpök vezére Thorin lesz, a mágus pedig Gandalf.

II. fázis

C stádium: Ez a kézirat végig a Thorin és Gandalf neveket használja, és alighanem a B stádium vége felé készülhetett. Itt már az eredetileg Medwednek nevezett szereplőt is Beornnak hívják.

D stádium: Egy kézzel írt kézirat, 1-től 45-ig beszámozott oldalakkal, amely a 13. és a 15-19. fejezeteket tartalmazza.

E stádium: A C stádium kéziratának átdolgozása.

F stádium: Ekkor készült egy második, végig géppel írt kézirat, amelyet eredetileg nyomdai kéziratnak szántak, úgy tűnik azonban, hogy nem használták, mivel jelentős mennyiségű tipográfiai hibát tartalmaz.

Tehát a harmincas évek elejétől aztán kézitról kézira és tisztázatra haladva fejlődött a szöveg.

1933-ban C.S. Lewis, Tolkien barátja már véleményt mondott egy (igaz, befejezetlen) változatról; 1936-ban pedig Tolkien már kimondottan a kiadás reményével fordult újra a történet felé, hogy az addig csak vázlatosan kidolgozott befejezést megírja.

A *hobbit* megjelenése két, korábban Oxfordban tanult hölgynek köszönhető: Elaine Griffithsnek és Susann Dagnallnak, akik mindkettő kapcsolatban voltak a történelmi és ifjúsági regényekre szakosodott Allen&Unwin könyvkiadóval, és 1936-ban éppen Oxfordban tartózkodtak. Elaine Griffiths korábban Tolkien tanítványa volt, és hamar tudomást szerzett az akkor még csak készülőben lévő ifjúsági regényről, a kéziratot pedig Susan Dagnall kapta meg és vitte el Londonba. A leghozzáértőbb kritikusnál – az Allen&Unwin kiadó egyik tulajdonosának, Stanley Unwinnek a tízéves fiánál, Raynernél – hatalmas sikert aratott a teljes kézirat, így nem volt akadálya *A hobbit* megjelentetésének.

Ám a kiadó pozitív válasza után még hónapok teltek el a térképek újrarajzolásával és a korrektúrával, mert a Professzor soha nem volt megelégedve munkáival: mindent átírt, kihúzott, átjavított, módosított. Nem volt könnyű dolgozni vele, ezt gyakorta meg is jegyezték a munkatársai.

Minden átdolgozás ellenére maradtak nyitott kérdések, ezeket például Tolkien magának jegyezte fel: „*Mi történt a hangszerekkel, amiket a törpök Zsákvégen használtak? Egyáltalán, miért vitték oda?*” Ezekre bizony 30 évvel később sem tudott kielégítő választ adni.

Tolkien soha nem tanult meg tíz ujjal gépelni, bár ez valószínűleg nagyban megkönnyítette volna a munkáját. Élete végéig két ujjal pötyögött, *A Gyűrűk Ura* másfélezer oldalát is így tisztázta le.

A *hobbitot* 1937. szeptember 21-én jelentette meg az Allen&Unwin kiadó. Tolkien kissé szorongva várta, mit szólnak majd hozzá Oxfordban, különösen azért, mert épp kutatói ösztöndíjjal dolgozott („nehéz lesz megmagyaráznom, hogy 1936-37 folyamán ez az eredmény született kutatásaimból”) – ám aggodalma tökéletesen felesleges volt: az oxfordi professzorok nem értesültek kollégájuk munkájáról. Viszont kedvező volt fogadtatása a közönség és a kritikusok körében. C.S. Lewis szerint: „... *A hobbitot a legfiatalabb olvasók fogják a legmulatságosabbnak találni, és csak évekkel később, a tizedik vagy huszadik olvasás után kezdik majd kapisgálni, micsoda ügyes tudósmunka és mélységes elmélkedés érlelt mindent ilyen teljesre, ilyen barátságosra, és a maga módján ilyen igazra.*”

Az első kiadás 1937 karácsonyára el is fogyott, 1938 tavaszán követte az amerikai kiadás. A kritikák pedig szinte egyöntetűen dicsérték a művet – *A hobbit* még a New York Herald Tribune díját is megkapta mint a szezon legjobb ifjúsági regénye. Az olvasói levelek keresztüzében Stanley Unwin, az angol kiadó meg is írta Tolkiennek: „*A következő évben a közönség zajosán fogja követelni a történet folytatását! Nagyon remélem, hogy mielőbb kedve támad újabb könyvet írni a hobbitokról.*”

Tolkien válasza erre így hangzott: „*Ígérem, hogy ezt fontolóra veszem. De tehetnek-e a hobbitok ennél többet?*”

Aztán három hónappal később, 1937. december 17-én elkészült az „új hobbit-történet” első fejezete, „*Egy rég várt ünnepély*” címmel...

Tolkien hatása felbecsülhetetlen, annak ellenére, hogy a „hivatalos” szépirodalom mindezidáig csak részlegesen fogadta be az elismert szerzők és szövegek körébe. *A hobbit* *A Gyűrűk Urával* együtt a közé a kevés mű közé tartozik, amelyek egyszerre vannak jelen a populáris és a magaskultúra meghatározó munkái között is, annak ellenére, hogy Tolkien eredetileg meseregénynek szánta, gyerekeknek; szövegezése is ehhez mérhetően jóval gyermekibb, mint *A Gyűrűk Ura* komoly, már-már patetikus stílusa vagy a *A szilmarilok* archaizáló szövegű, lélekbemarkoló, bonyolult kiképzésű, mitologikus történetfolyama.

Források:

Humphrey Carpenter: *J.R.R Tolkien élete: Az ember a mű mögött.* Bp., Ciceró, 2001.

J.R.R. Tolkien & John D. Rateliff: *The history of The Hobbit.* London, HarperCollins, 2011.

J.R.R. Tolkien (szerk. Humphrey Carpenter & Christopher Tolkien): *The Letters of J.R.R. Tolkien.* Boston – New York, Houghton Mifflin Harcourt, 2001.

(Az angol nyelvű forrásokból származó idézeteket Ürmössy Zsuzsanna fordította.)

A ROVATOT ÖSSZEÁLLÍTOTTA: JÓTH GERGELY (ALYR)